

Eugeenika alustalaks oli väide, et rahva tõugu saab parandada, kui määrata teaduslikult kindlaks, kellel lubada järglasi saada. Ameerika Ühendriikides tehti steriliseerimisega algust 1907. aastal Indiana osariigis. Saadud kogemusi rakendati veel paarikümnes osariigis, 1935. aastaks olid jänkid muutnud sigimisvõimeks 26000 kaasmaalast.

Taanis võeti steriliseerimisseadus vastu 1929, Norras 1934, Rootsis ja Soomes 1935. Euroopas oli teistele eeskujuks natsi-Saksamaa, kus aaria rassi ülistamine, juutide hävitamine jms riiklikuks poliitikaks tehti. Oma rolli selles missioonis täitis *Deutsche Gesellschaft für Rassen-Hygiene*.

Eestis levis eugeeniline mõte samas taktis muu Euroopaga. 1924. aastal asutati Eesti Eugeneenika Selts "Tõu tervis". Nagu mujal, kandsid ka meil seda mõtet peamiselt arstid ja bioloogiateadusega seotud inimesed, eeskätt Tartu Ülikoolist. Seltsi esimeheks valiti hügieenik, Tartu Ülikooli tervishoiuinstituudi juhataja prof. Aleksander Rammul, tema abiks Tartu Ülikooli lastehaiguste kateedri ja kliiniku juhataja prof. Aadu Lüüs. Seltsi siht oli võidelda "*Eesti rahvatõu omaduslise tasapinna langemise vastu*".

Eesti eugeenikute arvates tuli kohustuslikule steriliseerimisele allutada:

- a) lapsed, kes ei suuda omandada I klassi programmi ning on ilmne, et puue on päritud;
- b) vabalt elavad idioodid, pimedad, kurtummad, epileptikud, kui väärareng on pärilik;
- c) eelmisse rühma kuulujad hoolekandeesutustest väljalaskmisel või enne abiellumist;
- d) psühhopaatsed kurjategijad, retsidivistid, kroonilised alkohoolikud, kui viga on pärilik.

Vabatahtliku steriliseerimise võimalust soovitati vaimuhaigetele, raske tiisikuse põdejatele, süfiliitikutele, kehaliselt vigastele.

Pärilikkusfaktori olulisuse tõttu loodi 1931. aastal Eesti Eugeneenika Seltsi juurde omaette põhikirjaga Genealoogia toimikond, mille esimeheks valiti *dr. phil.* Juhan Vasar, abiesimeheks A. Perandi ja laekahoidjaks Eesti antropoloogia rajaja Juhan Aul. Eesti Eugeneenika ja Genealoogia Seltsi juhatus asus Tartus, Gildi 8.

Tasulisi suguvõsauuringuid tegi Eesti sugukondade uurimise büroo, seda juhtis August Oinas. Büroo töötas ajalooarhiivis Liivi 4.

Ilmselt liikus asjaosaliste hulgas ka iseseisva seltsi loomise idee. Nimelt on arhiivis säilinud Eesti Genealoogia Ühingu põhikirja projekt 25. detsembrist 1929, selle allkirjastas põllumajandusteadlane Julius Aamisepp. Paraku toodi see idee, mis koguni 60 aastat varjusurmas olema pidi, tookord ohvriks eugeenika altarile.

Eesti Eugeneenika ja Genealoogia Selts esitas steriliseerimisseaduse eelnõu valitsusele 1934. aasta märtsis. Valitsus arutas asja mitu korda, aga seaduseks see eelnõu ei saanud – kahtlejaid ja vastuseisjaid oli liiga palju.

Seltsi Tallinna osakonna tähtsamaks ettevõtmiseks kujunes II Rahvusliku Kasvatuse Kongressi korraldamine. See toimus 2. ja 3. jaanuaril 1935 Kaubandus-Tööstuskoja

saalis Pikk 20. Kongressil esinesid riigivanem Konstantin Päts, Tartu Ülikooli rektor Johan Kõpp, professorid Jüri Uluots, Paul Kogermann, Aadu Lüüs jt. väljapaistvad avaliku elu tegelased. Genealoogia rahvuslikest ülesannetest rääkis Juhan Vasar. Kongress soovitas kõik abiellujad enne naitumist läbi vaadata ning soovijaid ainult vastava tunnistuse alusel registreerida. Kongressi ettekannete põhjal kirjastati kogumik "Eesti rahva tulevik".

Seltsi Tallinna osakonna kontor asus Pikk 6-1. Tallinna osakonda kuulus poolsada prominentset isikut, sh admiral Johan Pitka, Riigikogu liige Nigol Andresen, linnapea ja Tallinna Ajalooseltsi esimees Anton Uesson, kaitseminister August Kerem, Riigi Põlevkivitööstuse juhataja Märt Raud, piiskop Hugo Rahamägi, ajakirjanik, kirjanik ja kodu-uurija Mihkel Aitsam, Riigi Statistika Keskbüroo juhataja A. Pullerits, Maapanga juhatuse esimees V. Johanson, metropoliit A. Paulus, kindral J. Roska, Siseministeeriumi administratiivosakonna direktor E. Dolf, sama osakonna abidirektor O. Angelus ja perekonnaseisusajjade osakonna juhataja T. Teder, Tallinna Tehnikumi direktor N. Nurmiste, Tütarlaste Kommertsgümnaasiumi direktor Aleksander Veiderma, Politseikooli direktor E. Mets, gümnaasiumipidaja Jakob Westholm jt.

Steriliseerimiseseaduse kehtestas riigivanem K. Päts oma dekreediga: see jõustus 1. aprillil 1937. Uus seadus, mille koostamisel võeti eeskujuks nii Saksa kui ka Taani vastavad õigusaktid, oli esimese eelnõuga võrreldes leebem.

Kuna seadusega salastati kõik steriliseerimisega seonduv, siis on toimunu kohta teabe saamine raske. Sotsiaalministeerium moodustas kaks ringkonnakomisjoni, ühe Tartus ja teise Tallinnas. 1938. aasta märtsis teatas ministeerium, et Tartus tehti ettepanek steriliseerida 14 ja Tallinnas 17 inimest. Enamuse moodustasid naised, mehi oli väljapakutute hulgas 6.

Tartu komisjon soovitas steriliseerida 10 ja Tallinna komisjon 11 inimest. 21 steriliseeritu kohta on teada vaid niipalju, et kaks neist olid mehed. Üks 19 steriliseeritud naisest kaebas otsuse enne selle täideviimist riigikohtusse edasi, kuid jäi kaotajaks.

Edaspidiste steriliseerimiste kohta on andmeid vähe, kuid asjaga siiski tegeldi. Seda kinnitab 1939. aasta juuli Politseilehe lausekatke "...ka järgnevatel aastatel oli steriliseeritute arv väike".

Eesti Eugeneika ja Genealoogia Selts korraldas ka suguvõsauuringuid. Aadu Lüüs redigeeris ja täiendas 1932 kirjastatud Martin Lipu uurimuse Karellide suguvõsast. Suure töö tegi ära palgaline sugukondade uurimise büroo. Holstre valla (Viljandimaa) genealoogilist andmebaasi hakkas tasu eest koostama L. Pärtelpoeg. 1939 kirjastati Tallinnas Alverite suguvõsa (koostaja Juhan Alver) ja 1940 Tartus Tomsonite-Hildebrant'ide suguvõsa kroonika (koostas arhivaar Tiido Laur, täiendas Oskar Tomson). Ajakirjanduses ilmus mitmeid sellealaseid artikleid.

Nõukogude võim keelustas seltsi, selle varad ja arhiiv anti 3. detsembril 1940 Tartu Ülikooli juures tegutsenud Loodusuurijate Seltsile. Saksa okupatsiooni lõpus püüti seltsi tegevust taastada Tartu Ülikooli eugeenika instituudi juhataja, kriminaal-

antropoloogia professori Hans Madissoni eestvõttel. Tema oli ka seltsi viimane juht enne sõda.

Allikad:

EAA fond 4855, nimistu 1, säilikud 1-10

Riigi Teataja nr. 98, 1936, art. 776, lk. 2078-2081

Luup 29. september 1997 nr. 20 (51)

Eesti Ekspress 13. mai 1999

Kalle Kesküla